

More u stvaralaštvu Iva Vojnovića

Nino Ivančičin

»Ne čini li ti se, Mare, da Jele
na onoj hridi para ferô na Porporeli«

More je u krajnjoj liniji zapravo suština svega onog, što je vezano uz veličinu i značenje Dubrovnika, pa je upravo zbog toga teško o tome pisati i teško nalaziti riječi, koje bi dovoljno naglasile, pokazale i objasnile suštinu. I kad se već govori o toj hiljadugodišnjoj — na moru odnjiha-
noj veličini Dubrovnika, te o slobodi, prosperitetu i bogatstvu brojnih — uz more sljubljenih — generacija, kad se kao simbol te veličine ne uzima raskošni grimizni plašt dubrovačkog kneza, nego zabrinuto — suncem opaljeno i vjeterovima šibano — lice dubrovačkog pomorca »kroz vjekove«, onda prilično blijedi sve ono, što je do sada napisano o Dubrovniku i njegovu moru. Pa i bez obzira na solidnost, studioznost i stručnost napisanog, jer se ne može studijama, statistikama i brojkama izraziti životna suština. Njena bujnost, njena krv — njena zagonetka. Najbliži suštini nisu dakle učenici s njihovim naučnim »aparatom«, zabilješkama, fasciklima i »fusnotama«, nego umjetnici sa svojom sposobnošću da vide, da se užive i da koliko toliko izraze viđeno. Povezanost Dubrovnika s morem nije bila samo bukvalno-fiziološka. Ne dakle samo: more i mornarica — more i trgovina — more i ekonomski prosperitet — nego i more kao životna suština — umjetnička inspiracija, te poezija dubrovačkog krajolika — neuništiva i trajno živa, jer je nadživjela i republiku i »gospare« i njihovu mornaricu, trgovinu i politiku. Takva poezija »dubrovačkog« mora utkana je u dubrovačku književnost. Još od njenih početaka. Mavro Vetranović je na sv. Andriji pjevao o moru osjećajući ga svim svojim bićem, Antun Sasin je opjevao dubrovačku »Mornaricu«, a Ivan Gundulić i ljude-pomorce, ribare.

Jaki i naglašeni šum mora nije prestao da se osjeća i u novijoj dubrovačkoj književnosti — poslije propasti Republike. Dapače, on je u toj književnosti još jači — izrazitiji.

More i pomorci u »Cvijeti« Meda Pucića, »Morske elegije« Josipa Berse, »Trista Vica« Kazalija, »Tužna Jele« Mata Vodopića — sve je to svojevrsno zapljuskivanje mora, koje je čas lirska inspiracija (Pucić, Bersa), čas ledena grobnica (Kazali), čas luka spasa (Vojnović).

To zapljuskivanje — šum i miris mora — po neobjašnjivoj logici razvoja, a i po organskoj sraslosti sa zemljom u redosljedu generacija, najjače se osjetilo kod najvećeg dubrovačkog pjesnika Iva Vojnovića. Nije ni čudo. More — suštinska manifestacija dubrovačkog života — najjače je došlo do izražaja u djelu pjesnika, koji je po nagonu svog izvornog talenta bio najpoznatiji da nasluti, osjeti i izrazi suštinu.

Prvi Vojnovićevi opisi — zapravo prve rečenice njegove proze — posvećeni su moru.

Nezaboravni vidici s Lapada. Sutoni. Utihnuli maistrali. Smireno — produhovljeno — individualizirano more. Njegovo, vječno — zagonetno, zapljuskivanje obale i razgovor s njom, te misli o prolaznosti — ništavilu — zagonetki. Što li to more razgovara s obalom? Kakav je to čudni žamor? I tako od početka — od iskona.

»Suton se hvatao zemlje. Zadnji traci zapaloga sunca prodirući za Kalamotom raskrili se poput zlatne lepeze po čistoj plaveti večernjeg neba. More je drijezalo mirno, umorno od podnevnog »maestrala« koturajući tromе talase do bližnje obale. Nestalo je one prozirne magle, koja obavlja ljeta zlatnom koprenom brda. Otoci potamnili, te duljeći se u zrcalu mora, zaokružili tamnim okvirom sliku opalnog neba. U naravi nastade nekakova umorna tišina, kroz koju prodiere samo tihi neprekidni pljusak mora, što cjelivaše obalu«. (Geranium.)

Vojnović je zapazio i izrazio dnevno žive ugođaje dubrovačkog krajolika, more, sunce, bijela jedra, plave vidike — i sve to zajedno — naslućeno i doživljeno kroz paučinasto-zlatne niti sunčanih zraka.

»Jedva osjetljiva struja okrenula ju je prema jugu. Pred njome se sterala neizmjernost prostora. Bjelušasta magla slegla se na morskoj daljini i sjedinila prozirnim velom obje plaveti. Na nebu sitne bijele pahuljice — na moru u daljini bijela jedra — pribodena kao leptiri na svilenome plaštu. Sunčani trakovi razapeše na tome čarobnom obzorju paučinu zlatnih niti«. (Sirene)

Pa nezaboravni vidici s Boninova, »naježena« pučina, vjetar, mreškanje pučine i njeno »hrlenje« prema horizontu.

Doživljaj u suncu okupanog »zlatnog mora« —

»Naježena pučina drhtaše, jer je u ovoj drugoj plaveti treptio vječni život. Dugi mahovi vjetra gladili su se raskošno, bacajući fantastičnim ritmom ljubičaste pojase na zelene odsjeve dubine, i hrleći prema onoj tajanstvenoj tamnoj crti, gdje se more nerazrješivim cjelovom priljubi nebu. A na istoku dizalo se sunce i talilo drhtavu pučinu u kipuće zlato«. (Stari grijesi.)

Ali Vojnović nije samo opisao ljepote mora, jer kad bi tako bilo, on ne bi — opisujući more — prodirao u bit dubrovačkog života, koji je kao i svugdje bio krvav i težak, redovito više sličan clujnom, nego mirnom moru.

»Jadni pomorci! — uzdahnu jedne take burne novembarske večeri Klara. Podigavši glavu, slušala je strahoviti jauk vjetra, koji je drmao vratima Dubovićeve kuće, kao da će ih razvaliti«. (Stari grijesi.)

Opisujući životne tegobe, koje ponekad donosi život pomoraca, Vojnović je i opet pokazao svoju organsku sraslost s dubrovačkom sredinom i njenom kulturom. Takvi njegovi opisi samo su životvornije i produbljenije kazivanje onog, što su već pokušali reći, a djelomično i rekli pisci pret hodnici, Kazali (u Trista Vica) i Vodopić (u Tuž-

noj Jeli). Pomorci nisu, ploveći po moru, samo zgrtali bogatstva, nego su se ponekad i utapljali, a samo je olujni vjetar odnosio njihove zadnje uzdahe djeci, ženama-majkama.

»Mjesec dana poslije pisali su mi — razbio se brod iste noći, kad je Kate čula u snu glas, Ivo se utopio u Crno more. Vjetar donio majci njegov zadnji nauk«. (Sirene.)

U središtu morem poprskane životne suštine Dubrovnika nisu — dakle — bili samo pejsaži, zidine, sutoni i horizonti — nego i ljudi.

I bezazleni kupači,

»Znaš li što ću ti rijeti? Ti ne skačeš, jer hoćeš ukazat suncu i moru tvoj novi abit od banja . . .

I svoje lijepe nožice! Ha! Ha!

Ah nije istina!

Ne čini li ti se, Mare, da Jele na onoj hridi para ferò na Porporeli! (Sirene.)

i ribari,

»Svaki je poznao staroga Pava, gospoda bi ga pozdravljala prijaznim smiješkom, a djeca bi mu se rugala. Ribe, koje bi u košiću nosio, prodao bi prvog djevojci, koju bi sastao. Dvije, tri ukljate, nešto vladika, iglica, gavuna ili, kad bi iza kakve oluje mutno more zasljepilo ribe, po koji sarak, i to bijaše vas njegov »plijen«. (Sirene.)

i sijedi kapetani.

»Bilo je među njima starih ljudina čadava, nagrešpana lica i troma pogleda. Kratkim, prekinutim riječima davali su slušaocima naslutiti svoje veliko iskustvo od po vijeka putovanja po svijem pučinama i borba sa svijem olujama svijeta. Ali kad bi najstariji od svijeh, kapetan Pasko, podigao svoj štap i skinuo vječnu lulu s usta, nastala bi mukla tišina i između najstarijih . . . malo ko bi ga razumio, ali svi bi gledali u njega kao u neko čudo, u neku svetinju, jer ih jedna misao nije nigda ostavljala pred prastarom pojavom kapetana Paska: On je zadnji brodio, kao mladi kapetan, pod barjakom Republike sv. Vlaha. (Stari grijesi.)

Vojnović se, opisujući more i pomorce, nije samo zadržavao na opisima, nego je redovito nastojao da prodre do suštine. Njegovi opisi života pomoraca na moru to su opisi slobode (čovjeka-pomorca) u slobodi (moru — slobodnoj prirodnoj stihiji). Opisi života i borbe za život, u kojoj na kraju triumfira more. Ono zarobljuje čovjeka — zavlaci se u njegov intimni život, njegove žile, krv, snove.

Čovjek se »utaplja« u moru — poistovjećuje se s njim. I svi napor, da se oslobodi, uzaludni su. Sloboda se pretvara u svoju negaciju. Pomorac postaje zarobljenik mora.

»Bilo mu je kao da leži na dnu mora u zelenkastome svjetlu dubine. Glavu naslonio na pramove alga. Tiha bibavica valjala umorno mu tijelo: dokle tihi šapat školjaka, pljuskanje srebrenastijih riba, veličajna gluha šutnja podmorskog života usporavala mu sva čutila. Neka čudna nesvjestica držala ga privezana svaljena u hladnome zagrljaju mora . . . još jednom htjela razdrijeti morske okove, iščupati podle okove, jedna mu je ruka bila slobodna, on dohvati punom šakom zmijsku travurinu, ali ježnja ogavnosti i straha preleti tijelom morskog zarobljenika«. (Stari grijesi.)

Taj odnos, čovjek-more, ne iscrpljuje se samo u vizijama »stapanja«, »nestajanja«, pa makar i prisilnog »sljublivanja« s morem, nego ponekad

dosiže snagu najuvjerljivijeg simbola — zasnovanog na realističkoj usporedbi.

More je ponekad oživljeno — individualizirano. Tu su i njegove najznačajnije crte usporedene s bitnim crtama čovjeka.

»Nevjeran kao more! — reče Mare. Vidiš li ga, kako liže i miluje pržinu. Jedva se usuđuje probrskati žale. Gledajte, kako se igra okolo hridi, baca im bisera, zlata, možda im žamori pjesme, ljubavi, a sutra? urlikaće ko bijesna zvjer, šibat će ih pjenom, bacaće im kamenje, ribe — . . . oh! more, nevjero« (Sirene.)

I Vojnović je kao i Vodopić (u Tužnoj Jeli), opisujući naizgled nevažne događaje iz života pomoraca, ukazivao zapravo na bit toga života, koji se odvijao od odlaska do dolaska broda, i koji je, kao nigdje drugdje, bio ispunjen onim iskonskim — životnim dramatičnim; grčevitim i sudržanim bolom pri ispraćajima i spontanim radostima pri povratku s dugih i pogibeljnih putovanja.

Najčešće su radost i bol bili izmiješani. I rijetko kada razdražano mahanje marama, rodaka i prijatelja, koji su dočekivali pomorce, nije bilo pomučeno ponekom ličnom dramom ili na brodu, koji se vraćao s duga puta, ili na obali — u tihoj luci — u koju je brod dolazio.

»Po ure kasnije usidrila se »Draga Vice« u Gruškoj luci. Na obali zgrnulo se svijeta, da pozdravi davno nevidjeni ponositi brod. . . Ubručići su mahali, žene dizale rukama djecu, a s broda orilo se: »Oj! O! Ali Pera nije niko čekao. Kapetan broda bijaše jedini, koji je smrknuta čela slušao radosne pozdrave naroda i prirode«. (Stari grijesi.)

Nije samo Vojnovićeva proza osvježena dahom mora. To su i njegove drame. Najživotniji dio njegova djela.

»Ekvinocijo« je sav sazdan na siže-ima iz pomorskog života. U pozadini djelovanja glavnih lica osjeća se živost primorskog mjesta — vika meštara, čavrljanje žena i nestašna igra djece, da bi sve dostiglo vrhunac u ekvinocijalnoj oluji, u kojoj se utapaju razbuktale strasti i u koje vrtlogu ljudi doživljuju svoj moralni preporod. Niko Marinović, Ivo Ledinić, Frano Dražić, Jele — Ivova majka — neraskidivim nitima vezani su uz more.

Po njemu je kapetan Frano plovio smjelo kao gusar, ono je Jeli odnijelo, a Ivu donijelo sreću, preko njega se otisnuo Niko kao puki siromah, a povratio se kao bogati »Amerikan«. Dah mora osjeća se u ekvinocijalnoj oluji, njime su oduševljeni mladi mornari, koji s Nikom odlaze u svijet, njegov svježi zrak prodire kroz prozore u ustajalu i mučnu atmosferu kuće kapetana Frana, u kojoj on, gusarski brutalno, postupa s kćerkom.

Pa i u »Trilogiji« je osjetan dah mora. Prva strofa soneta, kojim započinje cjelina »Trilogije«, posvećena je morskoj pučini,

Kad te ja gledam, kako skromno ližeš
raspetom gradu prebijene hridi
bojnu pak pjenu kako s usta dižeš
pučino bludna — date bjeg ne stidi

(Prélude),

a dah mora osjeća se i u ostalim, pa i u najvažnijim, prelomnim, mjestima »Trilogije«. Posljednje sunce slobode, tu — pred očima njenog zadnjeg branioca, zapada u more, a eventualni izlaz i spas iz bezizlazne situacije opet je u moru —

»Eno nam lada našijeh u luci . . . ukrcajmo se, pa odjedrimo homo! homo! — galebi i oblaci će nas pitat — Ko ste — koga istete? a jedra će odgovorit: Dubrovnik plovi«.

Dubrovnik, dakle u pjesnikovoj mašti nije samo primorski grad, kojega obale plače more — on je još jače povezan s morem, »on plovi«.

I to stari prohujali Dubrovnik. A oni koji se nalaze na njemu, ne ostavljaju ga i »plove« zajedno s njim, pa makar kuda — unatoč očiglednoj propasti, koju donosi novo vrijeme i novi pobjednički život.

Bogat ulov palamida u okolini Dubrovnika, od strane ribarske zadruge iz Molunta

Sudbina »vojnovičevskog« Dubrovnika je sudbina broda, koji tone.

»Bi li ti, kapetane, ostavio brod, kad se topi«.

I kad bi iz Vojnovičeva djela odstranili sve ono, što je povezano s morem i nadahnuto njim, to djelo više ne bi bilo ono što jest — izgubilo bi svoju dubrovačku suštinu, jer su morem nadahnuti i u njemu okupani pejsaži iz pripovjedaka, krv i strasti u »Ekvinociju«, te rezignacija i dostojanstvena smirenost »Trilogije«.

Sam Vojnović je i načinom svog života još od najranijeg svog djetinjstva bio upravo srastao s morem upijajući njegov miris, boje i vidike. Brat mu Luj, pričajući o prelomnim razdobljima u njegovu životu, naglašava impresije s lapadskih šetnja, s razgovora na Brsaljama ili s ribanja »ispod Lokruma«.

Najteži su bili pjesnikovi rastanci s morem, pa je u tim momentima sve ostalô, »dubrovačkô« — lijepô bilo u pozadini. Kada je 1875. god. napuštao »grad«, prve pozdravne riječi na rastanku bile su upućene moru.

»O hridi, more, gospo moja, Pile, Stradun, grade mog rođenja, vidjet ne ću vas više«.

Promatrajući živost saobraćaja po pariškim ulicama 1924. godine, on je valovito izmjenjivanje automobila upoređivao s valovima »trećacima« iz rodnog mu kraja, a njegovi pariški akvareli bili su posvećeni zalascima sunca — čempresima — moru.

Najveći dubrovački pjesnik morao je doživjeti i izraziti najznačajnije u suštini dubrovačkog života. Inače ne bi bio najveći. Njegovo djelo dobrim dijelom je priča o životu mora i grada na moru.

Pa imao je i prilike da, živeći u »gradu«, osjeti i doživi more.

Bilo to u jutarnjoj magli sa sv. Jakova, ili kroz cvjetove agavâ u crveno-zlatnim sutonima, s Boninova, Porporele za ljetnih noći, »ispod crvenog ferala«, dok svjetla s »ribarica« svjetle ispod Lokruma, ili s Brsaljâ, kada se »Bokar«, »Penatur« i »Lovrijenac« odupiru moćnim naletima razbješnjele stihije.

Ili s Mihajla. Da. Za vrijeme olujnih noći, u ponoćne sate, čuje se potmulo udaranje o podnožje Petke. Vjetar donosi čak i Njegove slane kapljice, a borovi s Petke pronose Njegov huk čempresima na Mihajlu. Čempresi se dostojanstveno povijaju. Čempresi — čuvari mrtvog pjesnika.